

отличие". Неодноразово був учасником ВДНГ, за що був нагороджений 5 медалями. Можливо наступні покоління вчених-грунтознавців виділять "епоху Грінченка", адже в науці про ґрунти, їх окультурювання та підвищення родючості цей видатний вчений залишив досить вагомий доробок.

1. Гринь Г.С. *З історії територіальних ґрунтових досліджень в Україні // Агрохімія і ґрунтознавство.* – К.: Урожай, 1970. – Вип. 15.
2. Архів Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва (Особиста справа О.Н. Соколовського). – Ф. Р – П48. – Оп. 1. – Од. зб. № 130.
3. Тихоненко Д.Г., Горін М.О., Чесняк Г.Я. *З когорти корифеїв – слово про Олександра Марковича Грінченка (з нагоди дня його народження) // Вісник ХНАУ. Сер. ґрунтознавство, агрохімія, землеробство, лісове господарство.* -Харків, 1997. – №3.
4. *Історія ґрунтово-картографічних робіт // Картографія ґрунтів / Ред. Д.Г. Тихоненко.* - Х.: Вид-во ХНАУ, 2001.
5. Новикова А.В. "Могучая кука" в украинском почвоведении и её роль в решении некоторых сельскохозяйственных проблем // *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва.* – 2004. – № 1.
6. *Інструкція і методичні матеріали до облідування ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР.* – Харків, 1957.
7. *Методика крупномасштабного дослідження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР.* – Харків, 1958.
8. Гринченко А.М. *Кафедра почвоведення Харьковского государственного аграрного университета им. В.В. Докучаева: исторический очерк (1894 – 1979 гг.).* – Харьков, 1994.
9. *Академік Соколовський Олексій Никанорович: життєвий шлях та наукова діяльність / В.А. Вердунюв, Н.М. Новосад, В.А. Зозуля, К.Б. Новосад / за ред. С.А. Балюка.* – Харків, 2006.

В.В.Іваненко

ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У 2008 році виповниться 100 років від дня народження Дмитра Павловича Пойди (1908-1992) – визначного українського історика-аграрника другої половини ХХ ст., доктора історичних наук, професора, Заслуженого працівника вищої школи України, який майже три десятиліття (з перервами, викликаними війною й ліквідацією історичного факультету) очолював кафедру історії СРСР (тепер, як і на момент її створення – кафедра російської історії) Дніпропетровського національного університету. Для сучасників і наступних поколінь його ім'я стало символом високого професіоналізму, істинного подвижництва в науці на ниві підготовки кваліфікованих фахівців-істориків, своєрідним барометром чесності, порядності, людяності, життєвої мудрості.

Активно займаючись педагогічною й громадською діяльністю, Д.П.Пойда поступово здійснив свої наукові плани й задуми, основним вектором яких стала історія селянського руху в Україні у пореформену добу. Він став першовідкривачем у дослідженні низки питань цієї багатопланої проблеми. Тривалі й скрупульозні пошуки увінчалися

блискучими захистами кандидатської (1949 р.) та докторської (1962 р.) дисертацій, які стали яскравими віхами у творчому доробку вченого, збагатили українську історіографію новими оригінальними ідеями щодо подальшої розробки аграрної проблематики в республіці. У цьому ж ряду і його фундаментальна монографія "Крестьянское движение на Правобережной Украине в пореформенный период (1866-1900 гг.)", котра дістала високу оцінку наукової громадськості, зокрема, в рецензіях, історіографічних оглядах, листах фахівців тощо.

Не заглиблюючись в аналіз наукових праць Д.П.Пойди (їх загальна кількість перевищує 150 найменувань), підкреслимо лише, що авторові були притаманні широкий погляд на події та явища історичної дійсності, глибоке проникнення в діалектику історичного процесу. Це давало йому можливість вивчати соціальні відносини в українському селі не ізольовано, а на фоні загальних соціально-економічних і політичних тенденцій тогочасного суспільства, у взаємозв'язку й взаємній обумовленості з іншими масовими народними й суспільними рухами, максимально об'єктивно висвітлюючи обрану тему. Наукові результати досягалися копіткою аналітичною роботою, насамперед з різноманітними документальними матеріалами. "Істина – в об'єктивному аналізі документів", – не втомлювався повторювати вчений, керуючись цим кредо все своє життя, вимагаючи того ж від колег та учнів.

Парадоксально, але факт: попри те, що Україна була переважно селянським краєм, до Д.П.Пойди та його учнів і однодумців в широкому контексті суто селянськими питаннями її минулого в такому хронологічному розрізі всерйоз майже ніхто не займався. Професор М.П.Ковальський, наприклад, зазначав, що в українській історіографії ХІХ – першої половини ХХ ст. склався такий феномен, коли аграрній проблематиці, зокрема селянським рухам на території України, не приділялося належної уваги, хоча протягом усієї історії України селянство було основною складовою населення і головним економічним потенціалом. Втім, це стосується й Росії. Далі вчений констатував, що по суті Д.П.Пойда був першовідкривачем у глобальному підході й дослідженні цієї магістральної проблеми української історичної науки, розробляючи її послідовно й цілеспрямовано протягом усього свого творчого життя [1, 11]. Тут авторський пріоритет Дмитра Павловича й започаткованої ним наукової школи незаперечний.

Отже, з його ім'ям пов'язаний якісно новий етап у розгортанні дослідницького пошуку на пріоритетних напрямках аграрної історії України та Росії.

Одними з перших ще у середині 1980-х років підтримали й взяли на озброєння стратегію наукового пошуку Д.П.Пойди його колишні аспіранти Т.Д.Липовська й Р.С.Попова, яким, звісно не без сприяння свого вчителя, вдалося розширити діапазон його дослідницьких розвідок, вийти на деякі неспідняті пласти аграрної історії й підготувати серію змістовних, насичених здебільшого новим фактичним матеріалом публікацій з різних питань соціально-економічного становища і класової боротьби поміщицьких селян, воєнних поселенців й антикріпосницького руху у дореформеній Україні (40-50-і роки ХІХ ст.) в цілому. Серед них виділимо роботи узагальнюючого

характеру [2], що стали певною мірою етапними віхами у науковому житті авторів, відкривши ряд маловідомих сторінок в історичній минувшині українського селянства.

Тривалий час (з 1965 р. й до виходу на заслужений відпочинок в 1991 р.) на кафедрі разом із Д.П.Пойдою активно співпрацювала ще одна його талановита учениця і прекрасний педагог – доцент В. І. Михайлова, яка також стояла біля витоків дніпропетровської школи істориків-аграрників і справедливо посіла згодом в ній досить чільне місце. Сфера її наукових інтересів – накази та вимоги українського селянства депутатам І Державної думи, що функціонувала з квітня по липень 1906 р. Творчому стилю дослідниці властиві такі характерні риси, як висока компетентність, вірність обраній проблемі, прагнення проникнути й пізнати усі її особливості і "таємниці", скрупульозність в опрацюванні джерел, неупереджене, методологічно вивірне й методично ґрунтовне світосприйняття тощо.

З селянськими сюжетами тісно пов'язана дослідницька діяльність С.І.Світленка – одного з найздібніших у минулому аспірантів Д.П.Пойди, а сьогодні декана історичного факультету, який показує приклад справжнього подвижництва в науці. Займаючись історією народницького руху в Україні, професор С.І.Світленко водночас так чи інакше виходить на проблеми селянства, оскільки, як відомо, революціонери-народники намагалися провести в життя саме ідеї селянської демократії, а тому й орієнтувалися насамперед на селянство, прагнучи залучити його до активної боротьби з самодержавством, за соціальне оновлення тодішнього суспільства. В цьому наочно переконують матеріали, майстерно проаналізовані автором у численних роботах [3].

Оригінальний ракурс виходу на проблеми аграрної історії України кінця XIX – першої чверті XX ст. знайшов професор А.І.Голуб. Вивчаючи процеси становлення і розвитку національних політичних партій та суспільних рухів, переважно есерівського й соціал-демократичного спрямування, дослідник аналізує їх програмні вимоги щодо вирішення селянського питання, висвітлює пропагандистську та агітаційну діяльність їх лідерів серед сільського населення України, показує успіхи та прораханки у цій роботі тощо [4].

Зазначимо, науковий пошук істориків-аграрників не обмежувався чіткими хронологічними межами. Поступово у дослідницький процес було включено й інші, не менш важливі періоди та напрямки аграрної історії, без яких навряд чи можливо відтворити повномасштабну і правдиву картину функціонування українського села на різних його етапах, ретроспективно простежити реальну динаміку змін у структурі й життєдіяльності сільського населення. Так учнями професора Д.П.Пойди поступово розпочалося вивчення актуальних проблем в аграрному секторі української економіки радянської епохи. М.Я.Білан, зокрема, досліджував діяльність сільських рад України напередодні суцільної колективізації, а О.Ф.Нікілев – окремі аспекти радянської аграрної політики 1950-х років та особливості її здійснення в Україні. Останній і тепер продовжує дослідження із зазначеної тематики [5].

Ще один учень Дмитра Павловича – професор Г.Г.Кривчик, який очолює кафедру українознавства Придніпровської академії будівництва та архітектури, видав оригінальну монографію з історії соціального

розвитку села в 60-90-ті роки XX століття, а згодом і захистив докторську дисертацію з цієї теми [6].

З отриманням Україною незалежності виникли інші можливості та імпульси для пошуків, побачили світ принципово нові наукові дослідження. Так, наприклад Н.Р.Романець, В.І.Саричеву вдалося виконати й успішно захистити кандидатські дисертації, в яких обґрунтовано принципово новий погляд на проблему взаємовідносин українського селянства з радянською владою в 1925-1933 роках, тобто в період непу та в процесі підготовки й проведення примусової колективізації [7]. Кризь цю ж призму практично невідомі сюжети аграрної історії України в хронологічних рамках початкового етапу непу розглядає Д.В.Архирейський [8].

Не останнє місце в історіографії поставленої проблематики посідає дисертація І.В.Шпекторенка [9], який на регіональному рівні розкрив сутність державної політики в галузі хлібозаготівель періоду 1914-1918 рр. На підставі аналізу змісту продовольчої політики, яка активно впроваджувалася напередодні встановлення радянської влади, можна дійти висновку, що більшовики були не першими у справі введення ревізійних методів заготівлі продовольства, хоча їхня програма боротьби з голодом виявилася найрадикальнішою. Це, зокрема, підтверджують матеріали наукового дослідження В.П.Бурмаги [10].

Неможливо оминати оригінальне дослідження доцента кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства Ю.А.Святця, присвячене вивченню українського селянського господарства в період непу [11]. Застосовуючи широкий спектр методологічних прийомів, автору вдалося виявити провідні чинники соціально-економічного розвитку селянського господарства в роки непу.

У жовтні 2008 р. планується проведення чергових, сьомих за ліком наукових читань з аграрної історії України та Росії, присвячених пам'яті професора Д.П.Пойди, ініціатором яких традиційно став колектив кафедри російської історії. Учасниками наукових читань, як правило, стають не лише місцеві, тобто дніпропетровські історики, а фахівці із Запоріжжя, Києва, Кривого Рога, Переяслава-Хмельницького, Черкаса та ін. Серед їх учасників маститі науковці, аспіранти та навіть студенти-початківці. Авторами висвітлюється широке коло дискусійних проблем аграрної історії, яка, як правило, вивчається у контексті розвитку соціально-економічних та політичних особливостей суспільства.

В рамках єдиної публікації неможливо здійснити ретельний історіографічний аналіз здобутків дніпропетровської школи з вивчення аграрної історії України та Росії. Однак наукові публікації переконливо свідчать про те, що справа, започаткована відомим ученим-дніпропетровцем, продовжує жити, а читач має змогу знайомитися з новими цікавими епізодами минувшини українського села.

1. Ковальський М.П. До питання про особливості стилю наукової творчості професора Дмитра Пойди // *Питання аграрної історії України та Росії. Матеріали перших наукових читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди.* – Д.: Промінь, 1995.
2. Литовская Т.Д. *Антикрепостническое движение на Левобережной Украине в 40-50-е годы XIX в.: Учеб. пособие.* – Д., 1982.; Литовская Т. Д. *Социально-*

- економічне положення воєнних поселенців на Україні (1817-1857 гг.): Учеб. пособие. – Д., 1982.; Попова Р.С. Соціально-економічне положення і класова боротьба поміщичьих крест'ян Юга України (1841-1860 гг.): Учеб. пособие, – Д., 1986.
3. Світленко С.І. Суспільний рух на Катеринославщині у 50-80-х роках XIX століття: Монографія. – Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2006; Світленко С.І. Світ модерної України кінця XVIII – початку XX століття. Зб. наук. праць. – Д.: Герда, 2007.
 4. Голуб А.І. "Передусім бути українцем..." (Міжнародна діяльність української соціал-демократичної робітничої партії у першій половині XX століття): Наукова монографія. – Д., 2003.
 5. Нікітєв О.Ф. Виробнича інтелігенція українського села: творення соціальної верстви (середина 40-х – середина 60-х рр. XX ст.): Монографія. – Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2004.
 6. Кривчик Г.Г. Українське село під владою номенклатури (60-80-ті рр. XX ст.). – Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2001; Кривчик Г.Г. Соціалний розвиток українського села в 60-80-ті рр. XX ст.: Автореф. дис... докт. іст. наук. – Д., 2002.
 7. Романець Н.Р. Селянство і радянська влада у 1928-1933 роках: проблема взаємовідносин (на матеріалах Дніпропетровської області): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / ДНУ. – Д., 1995; Саричев В.І. Селянство і радянська влада: проблема взаємовідносин у 1925-1929 роках (на матеріалах Півдня України): Автореф. дис... канд. іст. наук. – Д., 2000.
 8. Архіреїський Д.В. Діяльність воєнних нарад України в 1920-1924 роках. (На матеріалах Південних губерній): Автореф. дис... канд. іст. наук. – Д., 2000.
 9. Шпекторенко І.В. Державна політика в галузі хлібозаготівель в Україні у роки першої світової війни 1914-1918 рр. (На матеріалах Катеринославської губернії): Автореф. дис... канд. іст. наук. – Д., 1998.
 10. Бурмаза В.П. Здійснення радянської продовольчої політики на Катеринославщині в 1919-1923 роках: військово-політичний аспект: Автореф. дис... канд. іст. наук. – Д., 2005.
 11. Святець Ю.А. Українське селянське господарство та нова економічна політика (кліометричний аналіз соціально-економічного аналізу): Моногр. – Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2007.

Г.Т. Капустян

ГОЛОДОМОР 1932-1933 рр. В УКРАЇНІ У СПОГАДАХ ОЧЕВИДЦЯ ДМИТРА ГОЙЧЕНКА

У 1994 р. у бібліотеці церкви Фатімської Божої Матері у Сан-Франциско було знайдено рукопис "Голод 1933 года". Це були спогади Дмитра Даниловича Гойченка (1903-1993). Сподвижницькі пошуки ентузіастів мемуарних записів Д. Гойченка в американських церквах і монастирях протягом 1994 – 1999 рр. дали певну яву про автора: він народився в Україні, перед війною дуже постраждав від НКВС, у кінці війни переїхав на Захід. Після закінчення війни він втратив свою родину. На еміграції Д. Гойченко жив у штаті Каліфорнія. У 1959 – 1963 рр. вів бухгалтерію у церкві Фатімської Божої Матері [1, 6-7].

Рукопис є унікальним свідченням подій Голодомору 1933 р. в Одесі, Києві та Київській області. Унікальність цих мемуарів у тому, що в історичній літературі практично не збереглося досить скрупульозного опису цих трагічних сторінок української історії безпосереднім свідком. Унікальні спогади відтворювалися по гарячих слідах пережитого.

Сам автор родом із українських селян, волею долі опинився в лавах відданих прихильників радянського політичного режиму і перед яким відкривалася можливість зробити успішну політичну кар'єру. Як представник партійно-радянської номенклатури, він володів вагомою і різноманітною суспільно-політичною інформацією. Очевидна аморальність радянського політичного режиму приводить автора до глибокого розчарування радянською суспільно-економічною і політичною системою. Динаміка ставлення його до більшовицького політичного режиму розгортається у позицію від активного прихильника до розуміння антинародної суті цього політичного режиму, який врешті-решт пішов війною проти усього народу. Мемуари Д. Гойченка – це справжня енциклопедія українського повсякдення періоду Голодомору 1932 – 1933 рр.

На жаль, післявоєнна українська діаспора залишила дуже мало мемуарів і свідчень про те, що бачили її представники на батьківщині, про свої долі і випробування у голодоморному 1933-му. Адже серед них були особистості з унікальними біографіями, люди високої культури, які могли відтворити достовірну суть суспільно-політичної ситуації в тодішньому СРСР, розкрити механізм політичного контролю тоталітарної держави, зміст суспільно-політичних настроїв всіх соціальних верств суспільства. Існують фрагменти емігрантських свідчень: Віктора Кравченка, спогади якого надруковані англійською мовою [2], дещо пізніше намагаються донести громадськості свої судження про народну трагедію дисиденти старшого покоління – генерал П.Г. Григоренко, Л.З. Копелєв [3, 343-344]. Причиною такого замовчування цієї теми був страх, якщо не за себе, то за членів своїх родин, які залишилися за "залізною завісою".

Мемуари Д.Д. Гойченка були опубліковані під назвою "Сквозь раскулачивание и голодомор" видавництвом "Русский путь" у 2006 р. в рамках Проекту "Всероссийская мемуарная библиотека", заснованого О.І. Солженіциним.

Спосіб викладу автором сповіді про Голодомор 1933 р. в Україні підкреслює свідоме розуміння ним міри впливу і наслідків від діянь системи радянського політичного контролю, яка була спрямована у першу чергу на фільтрацію суспільної думки. Розповідям Д. Гойченка притаманний системний характер. Пам'ять автора про жахливу трагедію відтворена рукописно в кінці 1940-х рр. Слово Д. Гойченка – це усвідомлене переконання здібної і талановитої людини у необхідності будівництва нового світу.

Соціальний досвід такої співпраці привів автора до прозоріння і глибокого каяття від того, що в дійсності йому довелося служити тому політичному режиму, який будував державу на великій крові.

Навесні 1932 р. голод змусив переїхати Д. Гойченка із Одеси (там він працював після навчання в педінституті) до Києва, до свого товариша, який обіймав велику посаду. Так Дмитро Дашкович влаштувався на роботу в Червоний Хрест, отримав однокімнатне помешкання і талони на харчування в їдальні. У справах служби Д. Гойченку довелося проїхати Київську область, він мав можливість знайомитися з документами партійних і радянських органів, які підлягали лише службовому користуванню, йому доводилося брати участь у радянських заходах на селі, спрямованих на "викачку"